

մէջ դասատու դրուեցաւ : Այս այն անուանի Գալանոսն է որ ազգերնիս տակն ու վրայ ընող գառնազգեստ գայլերուն մէկը ճանչցուած էր նաեւ այն ատեն, ու Պօլտոյ ժողովրդեան մէջ մեծամեծ կոխներ ձգելուն համար՝ պատրիարքական հրամանաւ քշուած էր անկեց ու Հոռովմ կը կենար՝ իբրեւ Փրօփականտայի վարժապետ. յայտնի էր քե՛նիկոյի դպրոցին մէջ պապականութիւն սովորեցընելու ալ ճրջափ յարմար էր : Գալանոս երկու տարիէն մեռաւ, եւ անոր յաջորդեց նոյն դպրատան մէջ (որ իրաւամբ կրնար ըսուիլ սերմնարան պապականութեան) Վարդան Յունանեան ազգուրաց եւ լեզուակորոյս քահանան, Փրօփականտային ու Նիկոյին սիրելի աշակերտը :

Նիկոյ այս կերպով ազգասպան կենօք ապրեցաւ շատ տարի, մինչեւ որ 1681ին վախճանեցաւ. տեղը անցաւ վերոյիշեալ Վարդան Յունանեանը, որ իր նախորդին ոչ տուած խոստմանցը եւ ոչ սուտ երդմանցը նայեցաւ, այլ բոլորովին բաժնեց իշխովի ժողովուրդը Էջմիածնայ կաթողիկոսին հաղորդակցութենէն ու պապական դարձուց, ազգային եկեղեցական կարգերը փոխեց փոփոխեց, բոլորովին լատինացուց, եւ Հոռովմայ հաճութիւնը վեր դնելով իր խղճմտանքին տանջանքէն ու Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ նախնի վարդապետներուն բողոքմանէն՝ ազգիս այն գեղեցիկ ու պատուական մասը առաւ խառնեց օտար ազգաց մէջ ու կորսընցուց : Կորսընցուց կրսեմ, վասն զի այսօրուան օրս ազգասէր Հայ մը այն կողմերն որ երբայ, եթէ լեներէն՝

գերմաներէն կամ լատիներէն չգիտեր՝ եւ ոչ կրնայ հիմակուան Հայերուն հետ խօսիլ ու իմանալ անոնցմէ իրենց նախնեաց լեզուովը քե՛ Հայոց քաղն ու եկեղեցին իշխովի որ կողմն են... Կրմտնէ այն եկեղեցին որ իր նախնեաց հաւատովը՝ յուսովը՝ սիրովն ու բարեգործութեամբը հիմնուած ու անոնց ազգային վսեմ արարողութիւններովն ու սրտաբուխ երգերովը պայծառացած էր ատենով. կը տեսնէ մէջը լատինազգեստ քահանաներ որ լատին եղանակով՝ լատին հնչմամբ իբր քե՛ հայերէն լեզուով ժամերգութիւն կը կատարեն, առանց սարկաւազի անձայն եւ անշուք պատարագ կը մատուցանեն, կը դառնան իրեն ալ հազիւ լսուելու ձայնով մը ՀԱՀԱՀՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԵՍՈՒՆ կը լսեն եւ այլն, կը շուարի, կը տազնալի, կը գարմանայ, տրտում տխուր իր տեղը դառնալու կը փութայ՝ գրեթէ վախնալով մը որ չըլլայ քե՛ ինքն ալ յանկարծ նոյն խեղճութեան մէջ իյնայ :

Այս դժբաղդ վիճակիս մէջ են անա իշխովի ու բոլոր Լեհաստանի Հայերը, ազնիւ որդիք այն Բագրատունեաց այրիացեալ մայրաքաղաքին որ կարծես քե՛ հիմնայատակ ու գետնաբաղ Հայկաշէնէն, Արտաշատէն, Դուինէն, Երուանդաշատէն, Արմաիրէն աւելի քշուառ կամ աւելի երջանիկ բաղդով կիսաւեր ու կիսականգուն մնացած է, որպէս զի Ախուրեանին ողբաձայն խոխոջանքը միայն լսէ բուերուն ու չղջիկներուն տխուր ձայներուն հետ : Եւ այսքան քշուառութեան պատճառ՝ Նիկոյ եպիսկոպոսին փառամոլութիւնն ու ազգադաւ լատինամոլութիւնը :

ՍՍ. ՀՄԱՆՔ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ Ի ՌՈՒՍԻԱ.

(Շարայարութիւն. Տես Էջ 52.)

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԷԶՄԻԱԾՆԱՅ ՍԻՆՈԳՈՍԻՆ ՎՐԱՅ.

ԼԳ.

Էջմիածնայ Սինոդոսին գահերէց է Էջմիածնայ Կաթողիկոսը, իսկ անդամք՝ չորս Արքեպիսկոպոս կամ Եպիսկոպոս՝ չորս ալ վարդապետ, որ Էջմիշտ Էջմիածին պիտի բնակին :

ԼԴ.

Էջմիածնայ Սինոդոսին անդամ ընտրելու համար, Կաթողիկոսը Վրաստանի՝ Կովկասու եւ Անդրկովկասեան նահանգաց Կուսակալին եւ ներքին գործոց Ոստիկանին ձեռքովը երկերկու ընծայեալք կառաջարկէ Վեհափառ Կայսեր :

ԼԵ.

Էջմիածնայ Սինոդոսին գործողութիւններն՝ քարեկարգութեան կողմանէ՝ ասոնք են .

Ա. Սիւննողոսին իշխանութեանը տակ եղած ամէն տեղերուն ու պաշտօն ունեցող անձանց գործողութիւններուն վրայ հսկել :

Բ. Սնոր իշխանութեան տակը գտնուած վանորէից, եկեղեցեաց, կղերիկոսարանաց եւ բարեպաշտական շինուածոց բարեկարգութեանը վրայ խնամք ունենալ :

Գ. եկեղեցեաց ստացուածներուն կանոնաւոր կառավարութեան վերատեսչութիւնն ընել :

Դ. Վանք, եկեղեցի, կղերիկոսարան հիմնելու խնդիրներն առաջուց քննել, եւ յետոյ անոնց համար Կայսեր հրամանը խնդրել՝ Վրաստանի, Կովկասու եւ Անդրկովկասեան նահանգաց Կուսակալին ու ներքին գործոց Ոստիկանին ձեռքովը :

Ե. Ազատ վիճակ ունեցող Լուսաւորջական Հայոց հրաման տալ եկեղեցական կարգ ընդունելու եւ կրօնաւոր ըլլալու :

Զ. Կրօնաւորութենէն ելլելու եւ ընդհանրապէս եկեղեցական կարգէն ելլելու հրաման տալ :

Է. Ամուսնութեան համար պէտք եղած խնդիրներուն քննութիւնն ու վճռական որոշումն ընել :

Ը. Հրաման տալ որ Եպիսկոպոսաց բեմերուն մէջ կամաւոր տուրքեր հաւաքուին ի նպաստ վանորէից, եկեղեցեաց, կղերիկոսարանաց եւ բարեպաշտական շինուածոց՝ որ այն Եպիսկոպոսաց բեմերուն մէջը չեն :

Թ. Քահանայից եւ ուրիշ պաշտօնեից այրիներուն ու որբերուն խնամոցը վրայ հոգ ունենալ :

Ժ. Երբոր Կարուղիկոսը եկեղեցականներուն եպիսկոպոսական աստիճան տալ կուգէ՝ առանց անոնց միանգամայն առաջնորդական բեմ մը որոշելու, իրենց կարծիքը յայտնել :

ԺԱ. Երբոր կարուղիկոսը սուրբ մեռուներ բաժնելու համար յուղարկուելու եկեղեցականներ որոշէ, անոնց վրայ իրենց կարծիքը առաջարկել :

ԺԲ. Կարուղիկոսին առաջարկած հարցմունքներուն վրայ իրենց կարծիքն ըսել որ ըստ այնմ վճիռ տրուի :

ԺԳ. Որչափ որ Ռուսաց տէրութեան սահմանին մէջ Լուսաւորջական Հայոց եկեղեցիներ, վանքեր, կղերիկոսարաններ եւ բարեպաշտական շինուածքներ կան՝ անոնց ճիշդ ցուցակներն ունենալ՝ ըստ իւրաքանչիւր բեմից :

ԺԴ. Նոյնպէս ցուցակներու վրայ առնուլ բոլոր Ռուսիոյ մէջ գտնուած քահանաներն ու եկեղեցւոյ ուրիշ պաշտօնեաները՝ թէ ամուսնացեալ ըլլան եւ թէ կրօնաւոր, նմանապէս Սիւննողոսին իշխա-

նութեանը տակ եղած ուրիշ ամէն անձինքը :

ԺԵ. Պարտուպատշաճ տուժարներու մէջ անցընել Ռուսիոյ մէջ գտնուած ամենայն վանորէից ու եկեղեցեաց Հայոց ստացուածքները :

ԺԶ. Վրաստանի, Կովկասի ու Անդրկովկասեան նահանգաց Կուսակալին ձեռքովը ամէն տարի ներքին գործոց Ոստիկանին տեղեկութիւն տալ ժԳ, ժԴ եւ ժԵ յօդուածներուն մէջի նիւթոցը վրայ, անկեց ի գատ լիակատար ցուցակներ Ռուսիոյ իւրաքանչիւր հայկական բեմերուն մէջ ծնած, մեռած եւ պսակուած անձանց, եւ տարեկան ընդհանուր հաշիւ :

ԼԶ.

Դատաստանական քննութեանց եւ որոշմանց կողմանէ Էջմիածնայ Սիւննողոսին կիչնան :

Ա. Նոյն Սիւննողոսին անդամոցը դեմ եղած գանգատները :

Բ. Հայոց բեմակալ Առաջնորդաց եւ բեմական Ատենից դեմ եղած գանգատները :

Գ. Սիւննողոսին անդամոցն ու բեմակալ Առաջնորդաց անկանոն գործողութիւններուն քննութիւնը :

Դ. Այն ամենայն խնդիրներն ու վեճերը որ ամուսնութեանց վրայ եւ քաղաքական դատաստանի տակ չընկնող քահանայից ու եկեղեցական պաշտօնեից յանցանացը վրայ սպաստանած ըլլալով՝ բեմական Ատենաներէն Էջմիածնայ Սիւննողոսին կանցնին բողոքմամբ, կամ թէ նոյն եկեղեցական անձանց մէջ ծագած գծտութիւններ են եւ այլն :

ԼԷ.

Էջմիածնի Սիւննողոսը Կարուղիկոսին անմիջական հսկողութեան տակն ըլլալով, վճռարար կորոշէ որ եւ իցէ խնդիր որ ելլէ հաւատոյ մասանց վրայ, աստուածային պաշտամանց, եկեղեցական արարողութեանց, պսակի, եւ եկեղեցականաց այն յանցանքներուն վրայ որ քաղաքական դատաստանի տակ չեն իյնար : Իսկ Սիւննողոսը Ռուսաստանի Լուսաւորջական Հայոց եկեղեցւոյն գործողութեանցը կողմանէ Տնօրէն ձեռակուտին ու ներքին գործոց Ոստիկանութեան իշխանութեանը տակն է, հաւասար ուրիշ օտար դաւանանքի տէր ժողովրդոց եկեղեցական բարձրատեաններուն :

ԼԸ.

Երբոր դատ կամ գանգատ պատահի բեմակալ Առաջնորդաց ու Հայոց Սիւննողոսին անդամոցը վրայ՝ եւս եւ անոնց անուղիղ գործողութեանցը դեմ, եւ այն եկեղեցականները ինչ եւ իցէ կերպով

պատժապարտ գտնուին, անոնց դատաստանին վճիռը ի գործ դրուելու համար պետք է որ ներքին գործոց Ոստիկանին ձեռքովը Վեհափառ Կայսեր հրամանը առնուի :

ԼԹ.

Երբոր ինչ եւ իցեխնդիր կամ դիպուած Վեհափառ Կայսեր որոշմանը կրկարօտի, կամ ներքին գործոց Ոստիկանին կարգադրութեանը, նմանապէս այն գործողութիւններն որ միւս Ոստիկանութեանց հետ եւ կամ կայսերական կառավարութեան ուրիշ բաժիններուն գլխաւորացը հետ յարաբերութիւն ունին, եւս եւ այն հակառակութիւններն որ կրնան պատահիլ Հայոց Սիւնհոդոսին եւ ուրիշ դաւանութեանց եկեղեցականներուն մէջ, դարձեալ եւ այն երկբայութիւններն որ կրնան հանդիպիլ քեարդեօք այս կամ այն գործողութիւնը Սիւնհոդոսին կրկերարերիլ քե ոչ, — Էջմիածնի Սիւնհոդոսը բոլոր այնպիսի գործողութիւնները ներքին գործոց Ոստիկանին կառաջարկէ՝ Վրաստանի, Կովկասի եւ Անդրկովկասեան նահանգաց կուսակալին ձեռքովը: Իսկ այն գործողութիւնները՝ որոց համար հարկ կըլլայ հաղորդակցութիւն ունենալ կուսակալաց, գաւառապետաց եւ ուրիշ տեղական իշխանաւորաց հետ, Էջմիածնի Սիւնհոդոսը կառաջարկէ Վրաստանի, Կովկասու եւ Անդրկովկասեան նահանգաց կուսակալին :

Խ.

Էջմիածնի Սիւնհոդոսին գործողութիւններն ընդհանրապէս ժողովականաց միաբան հաւանութեան իրաւանցը վրայ հիմնեալ են . բայց որ եւ իցե պարզ հոգեւորական խնդրոյ մէջ Կաթողիկոսին կարծիքը վճռողական է. իսկ ուրիշ գործոց մէջ՝ երբոր ուրիշներուն կարծիքները երկու կողմէն հաւասար բաժնուին, Կաթողիկոսը այն երկուքին որուն կողմն որ բռնէ՝ այն կըլլայ ընդունելի :

ԽԱ.

Երբոր այնպիսի խնդրոյ մը վրայ ըլլայ վեճը՝ յորում Կաթողիկոսին կարծիքը վճռողական է, ինքը Սիւնհոդոսին մէջ ներկայ չգտնուիր, այլ Սիւնհոդոսին ըրած որոշմունքը իրեն առջեւ դրուած օրագրութեան մէջ տեսնելէն ետեւ՝ անոր համեմատ իր վճիռը կուտայ :

ԽԲ.

Երբոր Էջմիածնի Կաթողիկոսը Սիւնհոդոսին մէջ ներկայ չէ, անոր տեղը ժողովոյն գաներէց կըլլայ Սիւնհոդոսին անդամներէն երիցագոյն Արքե-

պիսկոպոսը կամ Եպիսկոպոսը: Անիկայ գաներիցութեան ամենայն իշխանութիւններն ալ այն ատեն միայն կրնայ բանեցնել՝ երբոր Կաթողիկոսը չկրնար անձամբ ներկայ գտնուիլ կամ հիւանդութեան պատճառաւ եւ կամ Էջմիածնէն դուրս գտնուելուն համար . բայց այն պարզ հոգեւորական գործողութիւնները՝ որոց մէջ Կաթողիկոսին կարծիքը վճռողական է, ոչ բնաւ կրնան վճռուիլ առանց Կաթողիկոսի՝ արքոռոյն պարապութեան ժամանակը, այլ այն տեսակ գործոց որոշումը կրճգուի մինչեւ նոր Կաթողիկոսին ընտրութեանը :

ԽԳ.

Էջմիածնայ Սիւնհոդոսին գործողութեանց կարգը, եւ անոր դիւանատանն ու պաշտօնաւորաց իրաւունքներն ու պարտականութիւնները, արդէն գտնուած ատենական ժողովներուն ընդհանուր կարգադրութեանցը համեմատ կերպով կըպահուին :

ԽԴ.

Էջմիածնայ Սիւնհոդոսը՝ պատահած գործողութեանց նայելով՝ կրժողովուի շարքեր երեք անգամ, կամ գէթ երկու անգամ :

ԽԵ.

Էջմիածնայ Սիւնհոդոսին մէջ առանձին Գործակալ մը կայ որ Տնօրէն Ծերակուտին ձեռքովը կրնտրուի՝ ռուսերէն ու հայերէն գիտցող աստիճանաւորաց մէջէն : Անոր տերութեան գանձէն՝ պաշտօնին համեմատ ռոճիկ կըսահմանուի :

ԽԶ.

Էջմիածնայ Սիւնհոդոսին Գործակալը իր գործողութեանց մէջ այն կանոններով կըվարուի ինչ որ արդէն սահմանուած է ընդհանրապէս Գործակալութեան պաշտօնին համար : Սիւնհոդոսին քէ դատաստանական գործոց եւ քէ բարեկարգութեանց վրայ հաւասարապէս կըհսկէ, ու Էջմիածնայ Կաթողիկոսին ընտրութեանը ներկայ կըգտնուի : Դատաստանական գործոց վրայ արդարութեան Ոստիկանին տեղեկութիւն կուտայ, իսկ ուրիշ գործողութեանց համար ներքին գործոց Ոստիկանին : Նոյնպէս կըմտնէ անիկայ այն ամենայն առաջարկութեանց մէջ որ կըլլան Վրաստանի, Կովկասու եւ Անդրկովկասեան նահանգաց կուսակալին :

ԽԷ.

Էջմիածնայ Սիւնհոդոսը մասնաւոր Գանձապետ մը ունի որ ինքը ընտրած կըլլայ հաշուետու մար բռնելու տեղեակ եւ պատուաւոր ու անշահասէր

բարուց կողմանէ քաջածանօր եկեղեցական կամ աշխարհական անձինքներէ : Այն գանձապետը Էջմիածնայ Սիւննոգոսին սեպհական դրամներուն վրայ հոգաբարձութիւն կրնէ, իսկ Էջմիածնայ վանքին ստակներուն ամենեւին չխառնուիր :

ԽԸ.

Սիւննոգոսի գանձապետին պաշտօնն է անոր սեպհական ստակներն ընդունիլ ու պահպանել, եւ անոնցմէ ըստ սահմանեալ կարգին ծախքերն ընել՝ Սիւննոգոսին հրամաններուն համեմատ, անոր օրագրութեանցը մէջ անցընելով :

ԳԻՏԵԼԻԲ. Էջմիածնայ Սիւննոգոսը ամեն ամիս կը քննէ ու կը ստուգէ Գանձապետին ձեռքն եղած պատրաստ դրամներն ու դրամական բոլբոլը, եւ հաշուէն ելածը օրագրութեան մէջ կը նշանէ :

ԽԹ.

Գանձապետը Էջմիածնայ Սիւննոգոսին բոլոր դրամոցը համար պէտք եղած հաշուեմատեանները կը բռնէ : Այն հաշուեմատեանները՝ ըստ սովորական օրինի՝ երիզակապ պիտի ըլլան եւ Սիւննոգոսին կնքովն ու անոր երկու անդամներուն եւ Գործակալին ստորագրութեամբը հաստատուած :

Ծ.

Սիւննոգոսին դրամներն որ Գանձապետին ձեռքն են՝ եւ եկեղեցական ստացուածոց վաւերական գրերը պիտի պահուին նոյն Սիւննոգոսին ատենական սենեակը առանձին արկղի մէջ : Այն արկղը երեք ալլ եւ ալլ կողակներով կղպած եւ Սիւննոգոսին կնքովը կնքուած պիտի ըլլայ : Կղպակներուն բանալիներէն մէկը կը պահուի Գանձապետին քով, մէկալ երկուքը Սիւննոգոսին այն երկու Սեղամոցը՝ որոց մասնաւոր կերպով յանձնուած կըլլայ անոր հաշիւներուն խնդիրը : Ամեն անգամ որ արկղը բանալ պէտք ըլլայ՝ նոյն երկու անդամներն ալ նոն պիտի գտնուին :

ԾԱ.

Գանձապետը փոյր կունենայ որ Սիւննոգոսի

արկղին մէջ առանց հարկի մեծամեծ գումարներ ջման, եւ Սիւննոգոսին կառաջարկէ որ դրամագլուխները շահու դրուին ըստ օրինաւոր պայմանաց : Այն դրամագլուխներուն մասնաւորաց ձեռք յանձնուելուն այն ատեն միայն հրաման կը տրուի՝ երբոր ինքը Սիւննոգոսը շահաւէտ ճանջնայ, եւ երբոր այն կերպով յանձնուած ստակը մասնաւոր անձին կողմանէ ապահովեալ է հաւաստի գրաւականով :

ԾԲ.

Հայոց Սիւննոգոսին դիւանատանը անդամ են Ստենաղպիրը, անոր երկու օգնականները, Թարգմանը, Գործակատարը, Դիւանապահը, եւ դիւանատան ծառայութեանը համար սպասաւորներ՝ քանի հոգի որ պէտք է : Այս պաշտօնատեարք Էջմիածնի Սիւննոգոսէն կը նտրուին ու Կարուղիկոսէն կը հաստատուին :

ԾԳ.

Էջմիածնայ Սիւննոգոսի Գործակալին աստիճանը վեցերորդ կարգի է, Գանձապետը քե որ աշխարհական է՝ եօթներորդ կարգի, Ստենաղպիրը ութերորդ կարգի, Գործակատարն ու Դիւանապահը իններորդ կարգի, Ստենաղպիրի օգնականներն ու Թարգմանը տասներորդ կարգի, քանի որ ասոնք իրենց պաշտօնին մէջ կը մնան, եւ քե որ նախընթաց ծառայութեամբ կամ ուրիշ տեղ պաշտօն կատարած ըլլալով՝ աւելի բարձր աստիճաններ չունին :

ԾԴ.

Էջմիածնայ Սիւննոգոսին անդամները, Գործակալը, Գանձապետը եւ Դիւանատանը պաշտօնատեղերները իրենց պաշտօնը ձեռք առած ատեններն երդում կընեն որ հաւատարմութեամբ ծառային Վեհափառ Կայսեր եւ ճիշդ կատարեն իրենց պարտքերը ըստ ընդհանուր օրենսդրութեան :

(Շարայարութիւնը յաջորդ քերթին մէջ :)

ՀԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՅԱՆԻ
ԶՈՐ ԱՐԱՐ Պ. ՀԱՆԻԲՈՎ ՅԱՄԻՆ 1848.
(Շարայարութիւն. Shu. էջ 8.)

Բ.

Պ. Ապիքը անտարակոյս Անի գնացողներուն մէջ ամենէն աւելի մեզի տեղեկութիւն տուողն է Հայաս-

INCURSION A ANI
PAR M. KHANIKOF EN 1848.
(Suite. Voir Page 8.)

II.

M. Abich est, sans contredit, celui de tous les voyageurs qui ont visité Ani, qui a le plus contribué à éclair-